

Magyar Tudomány, 2008/03 370. o.

Könyvszemle

Észrevételek Hamza Gábor *Wege der Entwicklung des Privatrechts*

in Europa című művéhez

A romanisztikai, civilisztikai és jogösszehasonlító szakirodalomban egyaránt lépten-nyomon hangsúlyozott és nehezen túlbecsülhető jelentőségű tény, hogy a kontinentális jogrendszerek alapjául a római jog szolgál, melynek befolyása azokban az országokban is jelentős, ahol annak recepciójára *in complexu*, illetve *in globo* nem került sor.

A – még a iustinianusi jogot tekintve is – kazuisztikusnak (a kazuisztika és absztrakció kérdéséhez a hazai szakirodalomból lásd alapvető jelleggel Pólay Elemér: *A római jogászok gondolkodásmódja* [Pólay, 1988]) tekinthető római jog elvei, utolérhetetlen megoldásai kitörölhetetlenül belevésődtek Európa jogi gondolkodásába, és azt végső soron mind a mai napig meghatározzák. Szemléletesen utalt erre a körülményre már Montesquieu is *De l'esprit des lois* című klasszikus művében, mondván, „sosem hagyhatjuk el a rómaiakat” („On ne peut jamais quitter les Romains”). Erre mutat rá Peter Stein, a cambridge-i egyetem nyugalmazott *regius professora* is, amikor szellemesen azt írja, hogy a továbbélés során a római jogi forrásszövegek „egyfajta jogi szupermarketként” („a kind of legal supermarket”) szolgáltak (Stein, 2005, 9.).

Az európai jogi örökség történeti-kritikai igényű vizsgálata nélkül aligha képzelhető el egy egységes európai polgári jogi kódex megalkotása. Hamza Gábor akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszék) közelmúltban megjelent, nemzetközi kontextusban is párját ritkító, elsősorban külső történeti szemléletben írott német nyelvű monográfiája római jogi alapokon vizsgálja az európai országok magánjogfejlődését. A mű veretes német szövege Buzády Csongorral együtt készült.

A mű előzményeként a szerző számos magánjogtörténeti témájú műve közül e helyütt csupán a témakörben eddig megjelent monográfiákra utalunk. 2002-ben jelent meg az európai országok és számos Európán kívüli ország külső magánjogtörténetét nemzetközi mércével mérve is párját ritkítóan széles horizonttal bemutató, magyar nyelvű könyv (*Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*), amely Wenzel Gusztáv *Egyetemes európai jogtörténet* c. művének 1869-es megjelenése óta a téma egyedülálló mélységű feldolgozása a hazai szakirodalomban.

Ugyanebben az évben jelent meg Hamza Gábor német nyelvű magánjogtörténeti monográfiája (*Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage, unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsentwicklung Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn*) is, amely kisebb terjedelemben, illetve – részben az eltérő célközönségre tekintettel is – a magyar könyvhöz képest eltérő tartalommal és szerkezetben mutatja be néhány európai jogrendszer fejlődését a római jog alapján.

Megint csak eltérő megközelítésben koncipiálja a témát a szerző 2005-ben francia nyelven megjelent monográfiája (*Le développement du droit privé européen*), amely az egyes, részben Európán kívüli jogrendszerek magánjogfejlődésének bemutatása mellett különös hangsúlyt

fektet a római jogi tradíció alapuló európai jogtudomány fejlődésének és irányzatainak mélyreható, kritikai igényű elemzésére.

Hamza Gábor legújabbán megjelent, német nyelvű könyve a korábbi művekhez hasonlóan mindenekelőtt – Leibniz terminológiájával élve – külső történeti szemléletben íródott. A műben ugyanakkor a szerző által is hangsúlyozott, számos tekintetben új megközelítésmódra tekintettel helyenként dogmatörténeti fejtegetések is olvashatók. A mű vizsgálódásának centrumában a közép-, dél- és kelet-európai országok magánjogtörténetének római jogi tradíciókon alapuló fejlődése áll, az európai jogrendszerek vonatkozásában a szerző korábbi műveinél is szélesebb horizontban.

A könyv bővelkedik a mind a régebbi, mind pedig az újabb irodalomból vett hivatkozásokban, bár – a szerző szavai szerint – a szakirodalom figyelembe vétele során a releváns szakirodalom összegyűjtésének rendkívüli nehézségei miatt a teljesség igényéről le kellett mondania. A mű különleges értéke, hogy számos, nem csupán a magyar, hanem a nemzetközi szakirodalomban is eddig egyáltalán nem tárgyalt vagy csupán *en passant* említett, kevésbé ismert jogrendszer bemutatásának is teret szentel.

A romanista megközelítésmód jelentőségét hangsúlyozó Előszót egy szellemes, a magánjog harmonizációjának főbb kérdéseit taglaló és a római jogi tradíció jelentőségét hangsúlyozó Bevezetés (*Einführung*) követi. A szerző e helyütt kifejti a mintegy egész magánjogtörténeti témájú munkásságának egyik vezérmotívumaként szolgáló alaptételét, miszerint az európai magánjogok alapját képező római jog biztos alapot szolgáltat az európai jogközelítés hosszú folyamatához. A római jog tehát döntő szerepet játszhat az új európai *ius commune* kialakulásában. Ugyanakkor az az egyes szerzők által hangsúlyozott nézet, miszerint a közös európai jog voltaképpen nem más, mint római jog, korántsem általánosan elfogadott az irodalomban. Van olyan álláspont is, miszerint a *ius commune* modelljének egyszerű felelevenítése mai viszonyaink között történetietlen és tarthatatlan lenne (Benacchio – Pasa, 2005, 279. sk.).

A könyv első része az európai magánjog kezdeteit mutatja be, melyek részben az ún. barbár, részben pedig a iustinianusi római jogra vezethetők vissza. Ezt a kettős gyökeret szem előtt tartva, a szerző mindenekelőtt a barbár kompilációk keletkezéstörténetét és a iustinianusi kodifikáció folyamatát vizsgálja. Az *Edictum Theodorici* (vagy *Theoderici*) ismertetése kapcsán Giulio Vismara olasz jogtörténész nézetét fogadja el, miszerint azt II. Theodorik nyugati gót király bocsátotta ki (hasonlóan vélekedik például Alvaro d'Ors, Ernst Levy, Wolfgang Kunkel, valamint Hans Schlosser is). A kérdés a mai napig megosztja a joghistoria művelőit. Peter Stein vagy Michael Rainer például a tradicionális nézetet képviseli, számos szerző (pl. Gerhard Köbler) pedig nem is foglal állást a kérdésben.

A szerző csupán vázlatosan, a lényeges momentumok kiemelésével foglalkozik a iustinianusi kodifikáció menetével és értékelésével. Utóbbi kapcsán idézi Leibniz híres nézetét, aki úgy vélte, hogy a iustinianusi törvénymű sokkal inkább tekinthető kompilációnak, mintsem kodifikációnak. Ez a kérdés egyébként a mai napig viták tárgyát képezi (a téma gazdag szakirodalmából például a neves holland romanista, Hans Ankum tanulmányára utalhatunk: *La 'Codification' de Justinien était-elle une véritable codification?* [Ankum, 1983]). Az első rész végén rövid portré olvasható Theodor Mommsenről, a nagy ókortörténészről és római jogászról, akinek például a *Digesta*, a *Codex Theodosianus* máig legjobb szövegkritikai kiadását, a *Corpus Inscriptionum Latinarum* összeállítását köszönhetjük, és akitől a római történelem, a római közjog és büntetőjog témakörében írott monumentális, máig alapvető jelentőségű, klasszikus művek származnak.

A könyv második része az európai magánjog középkori fejlődésének korai szakaszait tekinti át a kánonjog kodifikációjáig bezárólag. Részletesen foglalkozik a hagyományosnak mondható (de vitatott; Franz Wieacker például eltérő álláspontot képvisel ebben a tekintetben) felfogás szerint a különböző módokon továbbélő római jogot, a kánonjogot és a különféle feudális és városi jogokat magában foglaló *ius commune* fogalmával és jelentőségével. Ugyancsak ebben a részben foglalkozik a szerző a római jog itáliai újjáéledésének kérdésével, valamint a

glosszátorok (alapvető jelleggel lásd Hermann Lange: *Römisches Recht im Mittelalter. I: Die Glossatoren.* [Lange, 1997]) és a kommentátorok munkásságával is.

A harmadik rész a Szent Római Birodalom jogfejlődését tekinti át. A szellemtörténeti és történelmi alapok áttekintését követően a szerző a római jog továbbélését vizsgálja a német területeken, az osztrák örökös tartományokban, Németalföldön és Svájcban. Részletesen ismerteti a római jog nevezetes, 1495-ben végbement, a jogtörténetben sokat emlegetett recepcióját (*Reichskammergerichtsordnung*), amelyet követően a római jog szubszidiárius jogként nyert alkalmazást.

A mű negyedik, ötödik és hatodik része a római jognak Németország, az osztrák örökös tartományok és Svájc jogfejlődésére, valamint jogtudományára gyakorolt hatását elemzi, a vizsgálódás középpontjába állítva a magánjogi kodifikációk kérdéskörét.

A kodifikáció és a jog organikus fejlődésének tézisének képviselő jogtudósok közötti vitában – számunkra legalábbis így tűnik – Friedrich Carl von Savigny nézetét fogadja el Anton Friedrich Justus Thibaut álláspontjával szemben. Savigny – Thibaut (1814) nézetével ellentétben – a jog organikus fejlődésének szükségességét hangsúlyozza, megállapítása szerint ugyanis „es sei nicht Aufgabe des Gesetzgebers, Recht zu erzeugen“ (lásd Savigny, 1814). Savigny idézett művében konklúzióként megállapítja, hogy célkitűzése azonos Thibaut céljával („wir wollen Grundlage eines sicheren Rechts“), Savigny ugyanakkor az ennek megvalósításához szükséges helyes eszközt nem a kodifikációban, hanem „egy organikusan fejlődő jogtudományban” („in einer organisch fortschreitenden Rechtswissenschaft”) látja. Savigny idézett híres válasziratában még csak a „Bewußtsein des Volkes“ kifejezést használta, a *Systemben* ugyanakkor már kifejezetten az első ízben egyébként Puchta által használt népszellem (*Volksgeist*) jogképző erejéről szól (lásd Savigny, 1840, I, 15; Savigny és Thibaut vitájához lásd például Hattenhauer, 1973, illetve a hazai szakirodalomból Hamza – Sajó, 1980).

A szerző külön vizsgálja az egyes kódexek szerkezetét, valamint elméleti és történeti gyökereit. Behatóan foglalkozik az absztrakció magas szintjét képviselő pandektarendszerrel, illetve az ennek keretében a német jogtudósok által kidolgozott általános résszel, amely alighanem a XIX. század jogtudományának egyik legjelentősebb alkotása. Jól ismert, hogy ez a szisztéma számos polgári jogi kódex, így például az 1900-ban hatályba lépett, Josef Partsch szavai nyomán a pandektajog halálát okozó német *Bürgerliches Gesetzbuch* alapját képezi. A német polgári törvénykönyvre nézve Franz Wieacker szellemes értékelésére hivatkozva azt lehet mondani, hogy az nem más, mint „a klasszikus liberalizmus későn született gyermeke és a pandektatudomány gyümölcse” („spätgeborenes Kind des klassischen Liberalismus und Frucht der Pandektenwissenschaft”).

A német polgári törvénykönyvvel szemben ugyanakkor az osztrák *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* – mint a természetjogi kodifikációk egyik darabja és egyben az osztrák magánjog máig legalapvetőbb forrása – a természetjogi megközelítés folytán némiképp módosított intézményrendszert követ. Ennek megfelelően nem tartalmaz sem általános részt, sem pedig külön kötelmi jogi részt, a kötelmi jogviszonyok (sajátos osztrák terminológiával: „persönliche dingliche Rechte”) a második részben, a „Von dem Sachenrechte” cím alatt szabályozott dologi jogviszonyok után kerülnek tárgyalásra. Az osztrák polgári jog tehát a vagyoni jogon belül *iura in re*, illetve *iura ad rem* között disztinгуál. Bár az öröklési jognak (*droit des successions*) a tulajdonjogtól (*droit de la propriété*) való elhatárolása már Jean Domat tudományos *oeuvre*-jében megjelent, az osztrák polgári törvénykönyv önálló öröklési jogi részt nem tartalmaz.

Az ötödik részhez fűzött rövid függelékben Liechtenstein jogfejlődéséről olvashatunk, melynek külön tárgyalása már csak azért is fontos, mert ez a témakör jószerével ismeretlen a magyar olvasóközönség előtt, de a nemzetközi szakirodalmat figyelembe véve is csak kevesen foglalkoztak vele. A szerző rámutat arra, hogy az osztrák ABGB Liechtensteinben 1812-ben lépett hatályba. Az osztrák magánjog automatikus recepciója 1843-ig tartott. Érdemes felhívni a figyelmet e helyütt arra a körülményre is, hogy míg Ausztriában az Anschluss óta a Johann Heinrich Thöl által favorizált szubjektív szisztémát követő, 1897-es *Handelsgesetzbuch* hatályos,

addig Liechtensteinben a mai napig a francia *Code de commerce*-hez hasonlóan objektív rendszert követő, 1861-es *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch* van hatályban.

Jól ismert, hogy Svájcban először – a polgári jog és kereskedelmi jog között törvényi szinten disztinkváló megközelítés tagadásaként – a kereskedelmi jogot is magában foglaló kötelmi jog kodifikációjára került sor 1881-ben (*Schweizerisches Obligationenrecht*). Az Eugen Huber által kidolgozott, 1907-ben kihirdetett svájci polgári törvénykönyv (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch*) 1912-ben lépett hatályba, és fontos szerepet játszott a későbbi magánjogi kodifikációkban.

A könyv hetedik, legterjedelmesebb része a közép-, dél- és kelet-európai jogrendszerek magánjogának fejlődését, valamint a német, osztrák és a svájci magánjogtudomány kihatását vizsgálja. Igazi kincsestár ez a rész, hiszen a szerző számos, eddig a magyar és a külföldi jogászközönség számára is részben lényegében ismeretlen európai ország magánjogfejlődését, illetve ennek társadalmi-politikai környezetét mutatja be és elemzi, az egyes országok viharos történelmének néhány főbb mozzanatát is felvillantva, jelentős mértékben gazdagítva ezzel a hazai jogász kultúrát, valamint szélesítve a jogtudomány iránt érdeklődők látókörét.

Az elmúlt évtizedek kutatási eredményeit hasznosító, az európai jogi kultúrához mindig is ezernyi szállal kapcsolódó magyar magánjog, jogtudomány, illetve jogi oktatás fejlődésének német nyelven történő, részletekbe menő ismertetése aligha túlbecsülhető jelentőségű. A magyar magánjogfejlődés a jog organikus fejlődésének szembevetendő példája. Ez tükröződik egyrészt abban, hogy hazánkban sohasem került sor a római jog recepciójára, másrészt pedig abban, hogy bár számos tervezet készült (amelyek közül az 1928-ból származó, 2171 paragrafusból álló, írott szokásjogként funkcionáló Magánjogi Törvényjavaslat volt a legjelentősebb), a magyar magánjog kodifikálására csupán 1959-ben, a hatályos Polgári Törvénykönyv megalkotásával került sor. A kodifikálatlan hazai jognak évszázadokon át a szerkezetében a gajusi intézményrendszer követő szokásjogi gyűjtemény, a *Tripartitum* képezte az alapját. A hazai jogfejlődést bemutató fejtegetés komoly értéke, hogy nem csupán a tételes jog fejlődését, hanem a jogtudomány és a jogi oktatás történetét is behatóan tárgyalja, például a legújabb kori magyar romanisztikából Visky Károly, Brósz Róbert, Pólay Elemér és Diósi György nemzetközileg is nagyra értékelt munkásságát méltatva.

Az olvasó a továbbiakban az alábbi országok magánjogfejlődéséről tájékozódhat: Lengyelország, Csehszlovákia, Csehország, Szlovákia, Görögország, Bulgária, Szerbia, Montenegró, Havasalföld és Moldávia, Románia, Jugoszlávia, Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Macedónia (mindenekelőtt a szerző saját, korábban publikált kutatásai alapján), Albánia, Törökország, Ciprus, Oroszország 1918-ig, Szovjetunió, Oroszország 1991 után, Ukrajna, Moldova, Belorusszia, Észtország, Lettország, Litvánia, Grúzia, Örményország és végül Azerbajdzsán. Ez a rész számos, a magyar és a külföldi olvasóközönség számára egyaránt alig hozzáférhető szakirodalmat használ fel, illetve információkat tartalmaz.

A mű tartalmi mondanivalóját rövidítésjegyzék, nagy gonddal összeállított, számos tételt tartalmazó, többnyelvű irodalomjegyzék, valamint részletes forrás-, név-, cím- és tárgymutató egészíti ki.

Hamza Gábor immáron második, német nyelven megjelent, az európai magánjogok fejlődését a külföldi szakirodalomra tekintve is párját ritkítóan széles horizontban és imponáló adatgazdagsággal bemutató munkája újabb mérföldkövet jelent a téma szakirodalmában. A könyvészeti szempontból is figyelemreméltó, elegáns, a legújabb idevágó kutatási eredményeket publikáló mű számot tarthat a római joggal, magánjogtörténettel és jogösszehasonlítással foglalkozó szakemberek körén túl a történészek, és valamennyi, az európai jogi kultúrát, illetve a római jognak az európai jog fejlődésében játszott, aligha túlhangsúlyozható szerepét megismerni kívánó olvasó érdeklődésére is. (*Hamza Gábor: Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. Römischrechtliche Grundlagen der Privatrechtsentwicklung in den deutschsprachigen Ländern und ihre Ausstrahlung auf Mittel- und Osteuropa, Passau: Schenk Verlag, 2007, 264 p.*)

IRODALOM

Benacchio, Gian Antonio – Pasa, Barbara (2005): *A Common Law for Europe*. CEU Press, Budapest–New York

Hamza Gábor – Sajó András (1980): *Savigny a jogtudomány fejlődésének keresztútján. Állam- és Jogtudomány*. 23,

Hans Ankum (1983): *La ‘Codification’ de Justinien était-elle une véritable codification?* In: *Liber amicorum*. J. Gilissen, Antwerpen

Hattenhauer, Hans (1973): *Thibaut und Savigny*. München

Lange, Hermann (1997): *Römisches Recht im Mittelalter. I: Die Glossatoren*. München

Pólay Elemér (1988): *A római jogászok gondolkodásmódja*. Tankönyvkiadó, Budapest

Savigny, Friedrich Carl von – Thibaut, Anton Friedrich Justus (1814): *Über die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland*. Jena

Savigny, Friedrich Carl von (1814): *Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Heidelberg

Savigny, Friedrich Carl von (1840): *System des heutigen römischen Rechts*. Berlin

Stein, Peter (2005): *A római jog Európa történetében*. Osiris, Budapest

Siklósi Iván

tanársegéd, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszék

Demeter M. Attila:

Republikanizmus, nacionalizmus, nemzeti kisebbségek

A könyv a szerző korábbi politikafilozófiai munkásságának szerves folytatása. E munkásság tematikája már első tanulmánykötetében kialakult: a politikai közösség antik és modern fogalmának, valamint liberális és komunitárius értelmezésének összevetése, folyamatos reflexióval a kelet-közép-európai nemzeti, nemzetiségi, kisebbségi kérdésre, és ennek sajátos összefüggéseire a politikai közösség fogalmával. (A jó államtól a demokratikus államig c. kötetének ismertetését lásd a Magyar Tudomány 2002/11 számában.) Az első kötet politikafilozófiai esszéinek tematikája nem változott az évek során, a kifejtés módja azonban az időközben közzétett tanulmányokban egyre szisztematikusabbá vált, mígnem a szerző e legfrissebb művében eljutott egymással is összefüggő témáinak egyöntetű, monografikus földolgozásáig.

A három fő fejezetre, bevezetőre és a konklúziók levonását szándékoló utószóra osztott monográfia már első oldalain fölveti a 19. századi kelet-európai nemzetiségi kérdés és a mai nyugati multikulturalizmus párhuzamainak és különbségeinek kérdését, amely a szerző munkásságának egyik fő jellemző tematikus vonása. Demeternek jó érzéke van ahhoz, hogy meglássa a mai angolszász politikafilozófia, a magyar politikai gondolkodás 19. századi öröksége és a mai magyar társadalomtudományok egyes közös toposzainak összefüggését, és ebből önálló következtetéseket vonjon le. A kortárs politikafilozófia irányzatainak pusztá adaptációján, tankönyvszerű összefoglalásán messze túllépve, térségünk politikai közösségeinek problémáit mindig szem előtt tartva fogalmaz ott is, ahol igénytelenebb szerző megelégedne a szóban forgó irányzat nézeteinek pusztá ismertetésével. A bevezetés főként Will Kymlicka és Charles Taylor alapján ismerteti a komunitárius liberalizmuskritikát a politika napjainkban megfigyelhető szerkezetváltásának, az *identitáspolitikák* és a *globalizációs mozgalmak* megjelenésének kontextusában.

Demeter már e jelenségek előzetes áttekintésekor is a politikum és a magánélet határainak ártérelmeződésére helyezi a hangsúlyt, és fölillantja a modern republikánus hagyomány lehetséges szerepét a politikai közösség fogalmának újradefiniálásában. E hagyomány majd a kötet végén kerül elő ismét hangsúlyosan, a közszféra és a magánélet határainak megkérdőjeleződése viszont már az első, az *európai nacionalizmus*ról szóló nagy fejezetben fontos szerepet kap. A szerző a jelenség születését a francia forradalom nacionalizmusba átnövő patriotizmusának történetén keresztül mutatja be, amely párhuzamos az állam és a társadalom közötti különbség időleges megszűnésével a forradalom évei alatt. A fejezet egyik súlypontja annak a folyamatnak a bemutatása, melyben a közös nyelvnek az állam *demokratizmusából* levezetett igényéből adódóan a politikai közösség és a (francia) etnikum először válik eggyé az európai történelemben. (Demeter főként Benjamin Constant nézetein alapuló kritikáját a francia forradalom tárgyában külön kötetben is kifejtette kevéssel jelen munkája megjelenése előtt. Lásd: Demeter M. Attila: *Írástudók forradalma*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2004.) Az első fő fejezet hátralévő részében – *A nemzeti eszme spiritualizálódása* – Demeter a francia forradalomnak az európai, elsősorban a német nemzeti eszme kialakulására gyakorolt hatását elemzi, elsősorban német példák és klasszikus szerzők – Fichte, Renan és Meinecke – alapján. Végső következtetése szerint a demokratizmus, a népszuverenitás francia típusú intézményesítésének a következménye az erőszakos (nyelvi) asszimiláció, amelynek gátját csak az így értelmezett demokratikus rendszer liberalizálása képezheti.

A következő korszakok demokratizmust kiegészíteni hivatott liberalizmusának fő példáit a kötet szokatlan módon, a magyar politikai eszmetörténet hagyományából meríti második, meglehetősen rövidre fogott, fő fejezetében. (*A kelet-európai kisállamok és a nyelvi nacionalizmus*.) A 19. századi liberalizmus példajaként fölhozott Eötvös József és a kisebbségi kérdés 20. századi liberális megoldásának megfogalmazójaként idézett Balogh Artúr munkásságának vizsgálatakor szembesíti az olvasót Demeter azzal, hogy a nemzetiségi vagy a kisebbségi, például nyelvi jogok visszavezethetősége az egyéni jogokra mennyire problématerhelt gondolat. Szövegrekonstrukciója és elemzései szerint Eötvös egyértelműen a(z egyéni) jogoktól megkülönböztetett hatalmi kérdésként tekintett a nemzetiségi kérdésre, Balogh Artúr pedig mindvégig húzódozott a kollektív jogok gondolatától, minden ilyesmit az egyéni jogok kiegészítésének tekintve. Baloghot éppen ez vezeti arra, hogy az általa is hirdetett *önrendelkezést* és az ebből adódó autonómiakövetelést (Eötvös eredetileg más helyzetben kialakult véleményével megegyezően) hatalmi-kormányzati tényezőnek gondolja, az egyéni jogok kiegészítéseként, de azokból nem levezethetően. Az e fő fejezetben foglalt eszmetörténeti fejtegetések oda konkludálnak, hogy a kisebbségi kérdést nem, vagy nem kizárólag az egyéni jogok között lehet megoldani; az a kezdettől fogva tárgyalt alapproblémának, a *politikai közösség szerkezetének, mibenlétének* újragondolását igényli.

A könyv utolsó, legrészletesebben kidolgozott fő fejezete éppen e ponton, a kollektív jogoknak az egyéni jogokra és a politikai közösség szerkezetére gyakorolt hatásának tárgyalásán keresztül folytatja a gondolatmenetet. A két világháború közötti közép-európai kisebbségi problémáról szóló Balogh Artúr-szövegek és a mai, valójában körülbelül a hetvenes évektől máig megjelent angolszász fejtegetések között ugyan érezhető bizonyos tematikai ugrás, amit a fejtegetés elvontabbá, konkrét példákkal kevésbé élővé válása is fölerősít, a tárgyalt problémák

elméleti párhuzama azonban meggyőző, és áthidalja e törést. Demeter itt tér vissza részletesebben az *identitáspolitikáknak* már a bevezetőben is említett problémájára, amelyet a jogok beláthatatlan szaporításában és a magánélet határainak folyamatos bizonytalanná tételében lát. A fejezet legnagyobb részét Vernon van Dyke 1977-ben megjelent, nagy visszhangot kiváltó írásának és az azóta arra született liberális választípusoknak az ismertetése tölti ki. (Könyve megjelenése után Demeter kezdeményezésére került sor arra, hogy e vita napjainkban mintegy újra lefolytatódjék. Van Dyke tanulmányának magyar fordítását és az arra való mai reflexiókat lásd a *Kellék* című folyóirat Demeter szerkesztésében megjelent 26. Egyén, állam közösség c. tematikus számában, 2005-ben.) Van Dyke *Az egyén, az állam és az etnikai közösségek* című tanulmányában az általa elismerendőnek tartott csoportjogoknak listájáról beszél, amely végső soron sohasem lehet teljes. A liberális válaszok majd mindegyike közvetlenül vagy közvetetten a jogok inflációjának veszélyével fenyegető *sokféle* csoportjogot igyekszik korlátozni, ugyanakkor részben az egyéni jogokkal megalapozni a csoportjogokat, részben az egyént védeni a hatalmi tényezővé vált saját csoporttal szemben. (A legkarakteresebb idézett szerző mindkét tekintetben Chandran Kukathas, aki csak az egyén jóléte érdekével indokolható csoportjogokat tartja helyesnek megadni, és azt is csupán a csoportból való emigráció azóta klasszikussá vált *egyéni jogának* mint kontrollmechanizmusnak fönntartásával.) A csoportjogok melletti érvelésben Demeter láthatóan leginkább a Will Kymlicka által kifejtettekhez áll közel. Kymlicka argumentációja az egyéni választás pusztá lehetőségének kulturálisan kódolt voltán, végső soron az egyén kulturális beágyazottságának antropológiai előfeltevésén alapul, amelyből kulturális jogokat vezet le. (A saját kultúrában való szocializálódás jogát éppen a majdani egyéni választás érdekében kell biztosítani, ami csak a csoportjogokkal lehetséges.) A fejezet komoly terjedelmet szentel azoknak a feszültségeknek és lehetséges megoldásuknak is, amelyek a csoportjogok elfogadása esetén egyén és csoport, egyén és állam, csoport és állam között szükségképpen föllépnek.

Demeter konklúziója egybecseng azzal, amit már Balogh Artúr szövegeinek elemzése eredményeként, más kontextusban egyszer már megfogalmazott: a kisebbségi kérdés megoldásában nem lényegtelen a szerepe ugyan az (egyéni) emberi jogok biztosításának, de ez önmagában végső soron elégtelen. A többségi népszuverenitás elvével csak a kisebbségi népszuverenitás elve szegezhető szembe sikerrel. Ebből kiindulva lehetnek a kisebbségek közjogi tényezők, mégpedig éppen a demokratikus politika megkívánta népnyelvi kíváncsalmnak a francia forradalomban kipróbálthoz képest ellenkező előjelű megoldásának alapján. (Kár, hogy az említett, kötetben belüli párhuzamok csak a kötet második átlapozásakor szembetűnők. Az olvasónak néha hasznára válna, ha a szerző némi redundanciát is vállalva figyelmeztetné: itt ugyanazok a megfontolások kerülnek elő újra, amelyeket a francia forradalom kapcsán, más kontextusban korábban már tárgyaltunk.)

Demeter e fejezet végén, majd az utószóban is az önkormányzati elv republikánus megalapozása mellett teszi le a garast, némileg resignáltan. Épp azért marad számunkra a modern republikanizmus által újra felfedezett politikai retorika hagyománya, mert beláttuk, hogy a politikafilozófia nem kumulatív tudomány, és a politika szférájában bizonytalanok vagyunk a dolgok megítélésében. Biztos fogódzó híján a politikát pedig nincs amire alapozzuk, csak a politikai közösségben egymással folytatott (örök) vitára. Demeter a republikánus retorikai hagyomány melletti, egyébként tiszteletreméltó kiállását az olvasó számára kissé váratlanul, és – stílszerűen – több retorikával, mint érvel alátámasztva teszi meg. E tárgyban, a republikanizmus megalapozása ügyében várhatjuk és várjuk is Demeter M. Attila következő munkáját. (Demeter M. Attila: *Republikanizmus, nacionalizmus, nemzeti kisebbségek. Műhely, XII. Kolozsvár: Pro Philosophia, 2005*).

Mester Béla

Filozófus

Új ökológia tankönyv

Az ökológiát méltán tartjuk korunk egyik legfontosabb tudományának. Ennek ellenére az egyetemi tankönyv kínálat meglehetősen szűkös. Találhatunk szinte csak az alapfogalmakat tárgyaló könyvet, számos szakágának jó tankönyvét (számomra üdvös módon elsősorban a kvantitatív ökológiában) és több jegyzetet az egyes egyetemeken, de az ökológiai ismeretek alaptankönyveként ez az első modern hazai munka. A Pásztor Erzsébet és Oborny Beáta szerkesztésében megjelentetett tankönyv ezért már önmagában elismerést érdemel.

A könyv szerkezetét ismertető és használatát segítő előszó és az ökológia alapfogalmainak rendkívül jól sikerült tisztázását teljesítő bevezetés után a könyv hat fő fejezetre tagolódik: I. Népeségrobbanások (21–63. oldalak, a hozzá kapcsolódó esszé: Véletlen és szabály: sztochasztikus jelenségek vizsgálata); II. Együttélés és szabályozottság (77–156., esszé: Modern matematika nélkül nincs modern ökológiai [sic] kutatás!); III. Szelekció, adaptáció és genetikai változatosság (167–224.); IV. Életközösségek gazdagsága: a biodiverzitás (225–275., esszé: A „superorganizmustól” a társulás-típusokig); V. Az ökológiai folyamatok idő- és helyigénye (283–332., esszé: Fajtöbblet, fajhiány); VI. A közösségektől a bioszféráig (337–381., esszé: A globális változásokról – összefüggések és lehetőségek). A kötet végén bőséges irodalomjegyzéket (387–410.) találunk. A fogalomtár csak a legfontosabb ökológiai fogalmak definícióját tartalmazza, a címszavak mellett megadva az ökológiai tudományok szinte kizárólagos nyelveként megjelenő angol megfelelőket (N. B.: a taxon nem „rendszer-tani”, hanem taxonómiai csoport).

Az ökológia az egyed feletti szerveződési szinteken – populációkon, közösségeken – megfigyelhető mintázatokkal és mechanizmusokkal foglalkozik. Így definiálja a könyv bevezetése tudományágukat. A könyv végeredményben bebizonyítja, hogy az ökológia sok-sok definíciója között ez hasznos és védhető körülhatárolás.

A tankönyv célját a bevezetés utolsó bekezdése ekképp foglalja össze: „A környezeti krízishelyzetek kezelése – többek között – operatív ökológiai ismereteket igényel. Operatív az a tudomány, amelyik a problémák jól körülhatárolható körére vonatkozik, s olyan fogalmakat használ, melyekhez világos, egyértelmű metodika tartozik (Juhász-Nagy). Tankönyvünk az ökológia operatív területeit mutatja be, és rámutat e területek kapcsolódási pontjaira.” Nem csekélység.

A 3 + 3 főfejezet az előszóban ismertetett módon igyekszik az ökológiában régóta jelen lévő redukcionista (igazából szintetikus) és holista szemlélet egyesítését megvalósítani. Az első három fejezet tehát a populációk szabályozatlan és szabályozott növekedése, terjedőképessége stb., a populációk kölcsönhatásainak ismertetése és mindezek háttérmechanizmusai tárgyalása során jut el a közösségekig. A könyv 4–6. főfejezetei a közösségek tapasztalt tulajdonságainak (fajgazdagság, textúra, kotextúra, struktúra) ismertetéséből kiindulva tárgyalja a közös tulajdonságokat létrehozó és fenntartó folyamatokat. A 6. főfejezet főként a bioszféra működéséről szól. A földi ökológiai rendszerek szerveződésének és az azok következményeként kialakult anyag- és energiaáramlásoknak (biogeokémiai ciklusok) tárgyalása a 21. században kihagyhatatlan még egy ökológiai alaptankönyvből is. A VI.2. hatoldalas kis fejezete (Természetes és mesterséges ökoszisztémák) a nem ökológusok számára valószínűleg a legérdekesebb (a Bioszféra-2 kísérlet tanulságai: embert tartósan fenntartó ökoszisztémát még nem tudunk konstruálni, és nem tudjuk elég pontosan, hogy a földi bioszféra ezt hogyan teszi). A 3. fejezet (Globális klímaváltozás és ökológiai következményei) a kapcsolódó nézetek jó összefoglalása.

Az egyes fejezetek szerkezete nagyban segíti a tanulást. Rövid bevezető után a fő szövegben eltérő alapszínre nyomott „Blokkok” vannak, amelyek a mélyebb megértést célozzák, illetve bővebb ismereteket nyújtanak. Ezekben vannak a „képletek” is, azaz a kvantitatív megközelítés bevezetéséhez alapvető modellek. A főfejezetek utolsó előtti része a „Kitekintés”, a főfejezeteket pedig „Üzenetek” zárják. Az üzenetek a legfontosabb összefüggések rövid mondatokban, célirányosan megfogalmazott összefoglalását tartalmazzák. Az egyes fejezetek nem hosszúak;

azt gondolom, ezt jelentősen befolyásolta a szerzők oktatási gyakorlata: mennyit lehet elmondani és követni egy egyetemi előadás alatt.

A könyv „hallgatóbarát” formátumú, a nagy és széles, A/5-ös oldalak az áttekintést, az ábrák és táblázatok gazdaságos elhelyezését egyaránt szolgálják. A dőlt és kövér betűs kiemelések célszerűek.

A szerzők kevés kivétellel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Növényrendszertani és Ökológiai Tanszékének és a MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetének munkatársai. Egy kivétellel nem „zoológusok”. Kérdés lehetne, hogy a recenzensben, aki zootaxonómus és rovarok kvantitatív cönológiájával is foglalkozik, miféle hiányérzetet keltett a zoológus nézőpontok feltételezhető hiánya. Nos, majdnem semmilyen. Mindez jelent(het)i azt, hogy tényleg nem érdemes (nem szabad) a növény- és az állatökológiát külön kezelni, illetve azt, hogy a tankönyv szerzői rendelkeztek a kellő kitekintéssel, megfogadták az állatokkal foglalkozó kollégáik tanácsait. Támasztott-e másfajta hiányérzetet az ökológiai kutatás igen szűk területét művelő, de mégis a tudományos kutatásban publikáló kritikusban ez az „alaptankönyv”? Jó érzéssel számolhatok be arról, hogy második olvasásra sokkal kevesebbet, mint elsőre. Be kellett látnom, hogy egy ilyen tankönyv nem készíthet fel speciális ökológiai kutatásokra.¹ Itt jegyzem meg, hogy egyre többen beszélünk *ökológiai tudományokról*, és nem *ökológiáról*! Az ökológia ma már szerteágazó tudományterület, sok-sok szakág összefoglaló neve, olyannyira, hogy egy-egy szakember már alapfokon sem érthet elég jól mindegyikhez. Valószínűleg ez az oka annak, hogy az egy vagy két szerző által írott könyvek rosszak, hiányosak, egyoldalúak. A „túlso végéről” szemlélve a dolgot, kell-e huszonegy szerző egy ökológiai alaptankönyv megírásához? A válaszban nem lehetünk egészen biztosak, annyit azonban bizonyosan állíthatok, hogy a „szűk” szakmai hozzáértés hiányát e könyv egyetlen mondatában sem lehet észlelni. A huszonegy szerző természetesen nem egyformán jó stílusú. A szerkesztők nyilvánvaló igyekezte és gondos munkája után is találunk a briliáns fejezetek-alfejezetek (például II.3. *Együttélés térben és időben*) mellett kevésbé összeszedetteket is. Rosszul megírt vagy nehezen tanulható fejezet egy sincs. Mindezek együttesen a sokszerzős megoldás jogosultságát igazolják.

A magát lelkiismeretesnek tartó recenzensben fölmerül a kérdés: szabad-e egy alapvetően nagyon sikeres vállalkozás érdemeit, amely olyan vitálisan fontos dolgot célzott, mint egy ökológiai alaptankönyv kiadása, az észlelt kisebb hibák említésével csökkenteni. Nem is hozok fel többet, mint egyfélét: az egyébként jól tervezett, szép kivitelű könyvben számos fotó postabélyeg méretű és gyengén kivitelezett, például a III.1. 9. ábra (ez sajnos vonatkozik a szerzői gárda fotóinak némelyikére is).

A könyvet jó szívvel ajánlom nemcsak minden magyar egyetemi hallgatónak (hiszen bizonyára nemcsak az ELTE-n használják majd tankönyvként), hanem minden, biológiát és környezetismeretet oktató tanárnak is (legtöbben már koruknál fogva sem részesülhettek modern ökológiai képzésben). A hazai környezetvédelem és természetvédelem területén dolgozó szakemberek és civil szervezetek munkatársai akkor forgathatják haszonnal, ha nemcsak olvasgatják, hanem valóban tanulnak is belőle. A könyv ismeretanyaga közelebb visz bennünket azokhoz az időkhez, amikor már megszügyenülhet az, aki az alapismeretek megtanulása, az ökológia nagy összefüggéseinek ismerete nélkül ökológiáról fecseg. (*Ökológia. Szerkesztette Pásztor Erzsébet és Oborny Beáta. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007, 420 p.*)

¹ Az irodalomjegyzék közel 700 szakmunka tiszta szerkezetű bibliográfiai adatait tartalmazza. A hivatkozások több helyütt valóban elégségesek ahhoz, hogy az érdeklődő elindulhasson a tudományos kutatás irányába.

az MTA rendes tagja

Magyar Természettudományi Múzeum

Görög-Karády Veronika:

Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete. Mesék, teremtéstörténetek, etnoszemiotikai elemzések (Afrika, Európa).

Kevés olyan folklorisztikai témájú könyvet ismerek, amely a szűk szakmai érdeklődés határait átlépve a társadalmi problémák iránt érzékeny nagyközönség figyelmét is felkelti, a „kívülállók” számára is mond valamit. Görög-Karády Veronika válogatott tanulmányainak gyűjteménye ilyen. A L'Harmattan kiadó Szóhagyomány sorozatában megjelent kötetnek már eddig is nagyobb visszhangja volt a médiában és a szakmai berkekben, mint a sorozat előző öt kötete közül bármelyiknek. A nagyfokú érdeklődés nemcsak a dolgozatok alapjául szolgáló meséknek szól, hanem a nagyon aktuális problémákat feszegető témaválasztásnak és az újszerű elemzési módszernek is köszönhető.

Görög-Karády Veronika két és fél évtizede van tevékenyen jelen a magyar tudományos közéletben. Még 1956-ban francia–magyar szakos egyetemi hallgatóként került el Magyarországról, és 1974-ben a Sorbonne-on doktorált etnológiából. Kutatóként 1968-tól 2000-ig elsősorban az afrikai szájhagyományozó irodalommal foglalkozott, Párizsban több mint húsz esztendeig vezette az erre specializált kutatócsoportot. Idehaza elsősorban a cigány mesék és mesemondók kutatójaként ismertük, jóllehet 1984-ben az Európa Kiadó Népek meséi sorozatában kiadott egy meseválogatást a nyugat-afrikai bambaráknál eredeti nyelven rögzített gyűjtéseiből. (A madáron vett menyasszony. Bambara mesék Maliból és Szenegálból. [Görög-Karády – Meyer, 1984]).-Franciaországban több hasonló kötete jelent meg. Gyakran szerepelt hazai és nemzetközi elbeszéléskutató, illetve ciganisztikai konferenciákon, ahol mindig kitűnt sajátos látás- és gondolkodásmódjával, társadalmi problémák iránt érzékeny, pszichológiai magyarázatokat is adó szövegelemzéseivel. Mivel pályájának első fele, párizsi munkássága eddig kevéssé volt ismert a magyar kutatók előtt, ez a közel harminc év terméséből készült válogatás lehetőséget teremt egy huszonöt évig általa vezetett, etnolingvisztikával és narratív hagyománnyal foglalkozó kutatócsoport szakmai módszereinek bemutatására, népszerűsítésére is. Nyelvészekből és etnológusokból álló csoportja érdeklődésének középpontjában a littérature orale (a szóbeli irodalom), a nyugat-afrikai társadalmak meserepertoárjai álltak, Görög-Karády Veronika a bambaráknál végzett terepmunkát, az ő mesekincsüket gyűjtötte, majd elemezte; miközben társszerkesztője volt az évente kétszer megjelenő Cahiers de Littérature Orale című rangos szaklapnak.

Az Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete c. könyv tanulmányaiból a módszertani tanulságokon túl kirajzolódik egy szellemi önarckép, mely plasztikusan mutatja be a munkásságát meghatározó tudományos problémákat. A dolgozatok többsége francia nyelven született, a példatárakban, függelékekben szereplő mesék és elbeszélések többsége is idegen nyelvű volt, de a szerző személyesen ellenőrizte, javította, némely esetben pedig maga készítette a fordításokat. A magyar nyelven írt tanulmányok közül kettő teljesen új, de a korábban már publikált dolgozatok is jelentős átdolgozáson mentek át. Kár, hogy nem közölte a dolgozatok végén vagy a jegyzetekben az első megjelenés pontos bibliográfiai adatait. Filológiai szempontból ez lett volna a kívánatos megoldás.

A kötet mintegy összegezve Görög-Karády Veronika antropológiai aspektusú szövegelemző vizsgálatait két nagy fejezetben tárja elénk azt a problematikát, ami őt pályája kezdetétől foglalkoztatta.

A társadalmi egyenlőtlenségekről szóló első részben tíz, A családon belüli egyenlőtlenségekről szóló másodikban hét tanulmányt olvashatunk. Az első részben elemzett mesék, teremtestörténetek és eredetmagyarázó mondák afrikai, afroamerikai és európai (elsősorban magyar és magyarországi cigány) adatközlőktől, gyűjtésekből, gyűjteményekből származnak. A könyv második részében csak a *Predestináció és álom* c. tanulmány épül magyarországi cigány mesére, a többi bambara és malinké meséket elemez a hazai műfaj- és szűzséközpontú szövegfolklorisztika gyakorlatától teljesen eltérően, egy mindannyiunk számára tanulságos, kombinált módszerrel.

A kötet problémacentrikus felépítése jó és átgondolt, de talán még arányosabb lett volna a szerkezet (tematikusan és az elemzett forrásanyag okán is), ha az első rész zárótanulmánya Babos István mesei világa és a családon belüli erőszak átkerült volna a második részbe, Az álmát eltitkoló fiú típusú cigány mese elé.

Görög-Karády Veronikának már az afrikai narratívumokról írt doktori disszertációjában (Noirs et Blancs. Leur image dans la littérature orale africaine. [Görög-Karády, 1976]) is jelen volt a kirekesztettség, a bőrszín szerinti megkülönböztetés problematikája, amelyet későbbi tanulmányaiban más etnikus, illetőleg vallási csoport (a cigányok és a zsidók) kapcsán újra meg újra megvizsgált, boncolgatott.

Kiderül, hogy van egy harmadik, mindkét fő témát átszövő problematikája is ezeknek az írásoknak: a női sors, a nemi alávetettség, a családon belüli kiszolgáltatottság. A nemek közötti társadalmi különbségek (amelyek Nyugat-Afrikában már a mesemondás körülményeiben is érzékelhetőek voltak), a női szerepek ambivalenciájának megragadása és feltárása nemcsak a kötet második részének afrikai szövegeit elemző tanulmányokban (A megvetett feleség; Női identitás és ambivalencia. Az életmentő és halált osztó anya; A válogatós leány; A fivér–nővér viszony a bambara–malinké mesékben. Vérségi és házassági kötelékek) érhető tetten nála, de a cigány mesék vizsgálatakor is. Már az európai és afrikai anyagot összehasonlító címadó tanulmányban is kimutatja a társadalmi/bőrszín miatti egyenlőtlenség összefüggéseit a nemek közötti alá, illetve fölérendeltséggel. A nők ellentmondásos társadalmi szerepének és „önmegvalósítási” lehetőségeinek bemutatása az elbeszélő műfajokban Görög-Karády Veronika másutt publikált írásaiban is fontos téma, ami egyenesen következik a párizsi évek alatt szerzett etnológiai stúdiumaiból és gyakorlatából.

Kutatócsoportjuk ugyanis nemcsak folklórszövegeket gyűjtött Nyugat-Afrikában, hanem a helyi társadalmat és kultúrát is vizsgálta, s igyekezett e két világ, a mese és a mindennapi élet korrelációját feltárni. Egyértelművé vált számukra (és a közölt szövegekből az olvasó számára is), hogy a nemek egymás közötti viszonyát a különböző afrikai folklórműfajok mindig a férfiak szemszögéből ábrázolják. Ennek ellenére a mese műfaját a fikció és a valóság, az egyén és közösség bonyolult, sokjelentésű, variábilis rendszereként felfogva, (kellő mennyiségű változat birtokában) a fantasztikusnak, norma- vagy tabusértőnek tűnő szövegekből is ki tudták mutatni a közösség életét szabályozó és fenntartó, szigorú normarendszert. Hogy miért épp a „képzelet nyelvén szóló” mese lett elemzéseinek alapja, arra vonatkozóan érdemes idéznünk Görög-Karády Veronika okfejtését: „A mese kétségtelenül nem a tudatalatti megnyilvánulása, [...] első megközelítésre nem a társadalmi értékek tükré, sőt egyenesen szembeszegülhet velük. Szövegeinkben mindkét regiszter megjelenik, és a műfajra jellemző poliszémia a szöveg oly mértékű szemantikai telítettségét eredményezi, hogy a jelentések különböző rétegei keverednek egymással. Az elemzés során tehát el kell különítenünk egymástól a társadalmi tevékenységek tükröződéseit: a normatív beszédmódot, valamint a mese műfajára jellemző tagadásmódok rétegeit.” (317–318.)

Ez a pszichológiai magyarázatokkal is kombinált, etnoszemiotikai vizsgálati módszer nemcsak az afrikai, hanem az európai folklórszövegekre is jól alkalmazható. A szerző újszerű megközelítésmódja, elgondolkodtató következtetései e tanulmánykötet legfőbb értékei. Írásaiból a társadalmi és emberi problémák iránt érzékeny, mindig az alávetett sorsú hős mellé álló, empátiával és sokoldalú tudással rendelkező kutató alakja rajzolódik ki.

Szövegfolklorista lévén – aki egyebek között a cigányokról mint a magyar társadalomban, a korai közköltészetben és a folklórban speciális helyet elfoglaló etnikumról is írt (Küllös, 2003) –, nem állítom, hogy Görög-Karády minden sarkos megállapításával azonosulni tudok. De ez egyáltalán nem baj. A tudományt mindig a vitákra ösztönző nézetek és művek viszik előre. Olykor kevesellem, vagy térben és időben nem tartom egészen relevánsnak azt a szöveganyagot, amellyel a zsidók és cigányok (két ún. *belső idegen* népcsoport) mindenkori kirekesztettségét, alárendeltségét igazolja. A folklóralkotások (például az eredetmagyarázó mondák és proverbiumok) *zsidó* és *cigány* kifejezései ugyanis erősen kor- és kontextusfüggőek. A keresztény egyházak zsidókkal kapcsolatos tanításai is felekezetenként különbözőek. A zsidó–magyar „sorsközösség” például fontos témája volt a XVI–XVII. századi protestáns irodalomnak és közköltészetnek.

Ő maga is tisztában van a hagyományos folklórszövegek ambivalenciájával, jelentésváltozásaival, sőt, különböző interpretációinak lehetőségével is, hiszen ezt írja: „Tudjuk, hogy különböző történelmi helyzetekben különbözőképpen mondanak el és értelmeznek egy szöveget. A változások megértéséhez pontos kontextuális információkkal kellene rendelkezünk az eredettörténetek keletkezéséről, az elmondás körülményeiről, fogadtatásáról és magukról az elmondókról és publikumukról.” (64.) Ilyen információk azonban alig állnak rendelkezésünkre, különösen nem az egy-két évszázados régiségű, korábbi publikációkból kiemelt (vagy ott is csak hivatkozott) folklórszövegek esetében. Sajnos. Ezért kell nagyon óvatosan megfogalmazni a folklóralkotások aktuális/tényleges jelentésével és „értéktételeivel” kapcsolatos véleményeket.

Külön értéke a könyvnek a gazdag illusztrációs anyag, valamint a szakszerű, de mégis olvasmányos stílus. Igen okos és célravezető megoldásnak tartom a szerző elemzési módját, amellyel a szövevényes meséket szakaszokra tagolja, hiszen így a változatokat könnyebb összevetni egymással. Ezzel a módszerrel könnyebb értelmezni a mesélő személyiségét, a szövegek saját véleményét tükröző *egyszeri* és a közösség számára dekódolható *általános jelentését*, etnospecifikus vonásait.

Noha a kötet tanulmányai (legalábbis a két nagy fejezeté) a kiemelt probléma okán összefüggenek egymással, minden dolgozat jól megkomponált kerek egész. A konkrét téma kutatástörténetét és szöveges forrásait bemutató alfejezetekben a szerző különböző tudományok (pl. a pszichoanalízis, az összehasonlító szövegfolklorisztika és az etnopszichológia) eredményeit is bevonja a tényleges elemzésbe, amelynek végső célja a folklórszövegek mélyebb jelentéstartalmának feltárása. Jól mutatja e kombinált megközelítési módszer eredményességét az *Erdős Lajos valóságos és mesei világa* c. dolgozat, amely egy mese két változatának összehasonlító vizsgálata előtt a tyukodi cigány mesemondó személyiségét, életterét és erkölcsi felfogását írja le a vele készített interjúk alapján. Görög-Karády e tanulmányával kapcsolódik leginkább a magyarországi (Ortutay Gyula és tanítványai: Kovács Ágnes, Dégh Linda és Erdész Sándor nevével fémjelzett) ún. mesemondó-*egyéniségkutató iskolához*. A dolgozatokat rendszerint a szerző összegző véleménye, következtetései és a továbbkutatandó kérdések sora zárja. Ez a szerkezeti séma könnyen olvashatóvá, jól interpretálhatóvá és (nem utolsósorban) taníthatóvá teszi Görög-Karády tanulmányait.

Nem hallgathatom el azonban, hogy ezt a szép és gondolatgazdag kiadványt nyomdahibák, bibliográfiai pontatlanságok és hiányok, jegyzetelésbeli következtetések, olykor pedig szó szerinti szövegrészismétlések éktelenítik. Gondosabb szerkesztői és sajtó alá rendezői munkával ezek az apró, de zavaró hibák kiküszöbölhetőek lettek volna.

Meggyőződésem, hogy Görög-Karády Veronika tartalmas, további feladatokat is kijelölő tanulmánygyűjteménye évtizedekig megkerülhetetlen lesz a magyar mese- és elbeszéléskutatók számára, és – remélhetőleg – olyan ösztönző kiindulási pont is, amely (egyebek közt) a magyarországi cigány mesék és mesemondók etnikus sajátosságainak mielőbbi leírását eredményezi. Az úttörés és az első összefoglalás érdeme e témáról mindenképpen az övé. (Görög-Karády Veronika: *Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete. Mesék, teremtetéstörténetek, etnopszichológiai elemzések [Afrika, Európa]*. Budapest: L'Harmattan, 2006, 428 p.).

Küllős Imola

a néprajztudomány doktora

IRODALOM

Görög Karády Veronika – Meyer, Gérard (s. a. r.) (1984): *A madáron vett menyasszony. Bambara mesék Maliból és Szenegálból.* Európa, Budapest

Görög Karády Veronika (1976): *Noirs et Blancs. Leur image dans la littérature orale africaine.* SELAF, Paris

Küllős Imola (2003): *Cigányok a régi magyar közköltészetben a XVII. századtól a reformkorig.* Romológiai kutatóintézet Közleményei 9. Szekszárd

<-- Vissza a 2008/03 szám tartalomjegyzékére

<-- Vissza a Magyar Tudomány honlapra
